

RECENZJE

RADOSŁAW KRAJNIAK

(Toruń)

**Rec. ALOJZY SZUDROWICZ, *KAPITUŁA KRUSZWICKA.
W TYSIĄCLECIE POWOŁANIA BISKUPSTWA W KRUSZWICY***

Wydawnictwo Pejzaż, Kruszwica-Bydgoszcz 2013, ss. 216

Recenzowaną pracę, do której wprowadza słowo wstępne księdza prałata Stefana Balcerzaka, wydano staraniem kapituły kolegiackiej przy bazylice św. Apostołów Piotra i Pawła w Kruszwicy. Autorem książki jest Alojzy Szudrowicz, historyk-regionalista, znany głównie z kilku prac poświęconych Kcyni. Pretekstem do wydania niniejszej pozycji miała być rzekoma tysięczna rocznica powołania biskupstwa w Kruszwicy. Czy rzeczywiście jednak biskupstwo powołano tam już w 1013 r.? Wyjaśnienie którego udziela Autor we wstępie brzmi niestety dość pokrętnie „Przyjmujemy stanowisko G. Labudy o jednoczesnym powołaniu w 1124/1125 r. przez legata papieskiego kardynała Idziego z Tuskulum, dwóch biskupstw na Kujawach, w Kruszwicy i Włocławku, opieramy się jednak na tradycji” (s. 7). Poza tym we „Wstępie” Autor bardzo króciutko charakteryzuje początki kapituł oraz stara się przedstawić piśmiennictwo historyczne poświęcone kapitule w Kruszwicy. Pomija jednak kilka istotnych prac, o czym nieco więcej poniżej.

Po krótkim wstępie Autor chronologicznie w pięciu rozdziałach przedstawia dzieje kapituły od średniowiecza aż po czasy współczesne. Zauważalna jest tu jednak spora dysproporcja pomiędzy poszczególnymi rozdziałami. Znaczną część książki poświęca Autor bowiem nowożytnym (XVI-XVIII w.) dziejom kolegium podczas gdy losy kapituły w okresie XIX i XX w. opisuje ledwie na nieco ponad trzydziestu stronach.

W rozdziale I „Biskupstwo kruszwickie” (s. 17-40), A. Szudrowicz przedstawił poglądy badaczy dotyczące powstania biskupstwa w Kruszwicy oraz przeniesienia bądź połączenia biskupstw kruszwickiego i włocławskiego. Przybliżył również, niestety bardzo pobieżnie, dzieje kruszwickich kościołów p.w. św. Wita i św. Piotra i Pawła. Rozdział II „Kapituły św. Wita i św. Piotra w średniowieczu” (s. 41-67), zawiera informacje dotyczące najstarszych dziejów kolegiów kanonicznych. A. Szudrowicz podjął w nim próbę przedstawienia początków kapituł kruszwickich, ich organizacji, majątku a w przypadku kapituły św. Piotra, na bazie artykułu Janusza Bieniaka, zreferował dodatkowo XIV-wieczne związki kapituł w Kruszwicy i Włocławku. W rozdziale III „Kapituła św. Piotra i Pawła w czasach nowożytnych” (s. 69-137) omówił dzieje kapituły od XVI do XVIII w. Wiele uwagi poświęcił XVI i XVII-wiecznym statutom, omówił organizację, majątek kapituły oraz nakreślił na kilku stronach postawę kolegium wobec reformacji i kontrreformacji. Przedstawił również księgozbiór kapituły z 1780 r. Rozdział IV „Walka o przetrwanie kapituły w XIX w.” (s. 139-154) to próba nakreślenia dziejów kapituły w trudnym okresie zaborów. W ostatnim piątym rozdziale „Odrodzenie kapituły w XX w.” (s. 155-175) A. Szudrowicz charakteryzuje kapitułę w okresie II Rzeczypospolitej oraz jej dzieje po II wojnie światowej. Książkę zamyka zakończenie, aneks, będący wykazem prałatów i kanoników kruszwickich, wykaz skrótów, bibliografia, indeks osób i jednostronicowe streszczenie w języku niemieckim.

Uwagi które nasunęły się po lekturze książki i które chciałbym teraz przedstawić dotyczą głównie niewykorzystania szeregu ważnych, moim zdaniem niezbędnych przy pisaniu tego typu książki prac. Dotyczą one głównie najstarszych dziejów kapituły kruszwickiej. A. Szudrowicz nie wykorzystał przede wszystkim pracy zbiorowej poświęconej średniowiecznym dziejom diecezji włocławskiej, która pod redakcją Andrzeja Radziwińskiego wydana została w 2008 r.¹ Niemal każdy z zamieszczonych tam artykułów byłby pomocny przy pracy nad syntezą kapituły kolegiackiej w Kruszwicy. Poważnym uchybieniem jest również pominięcie książki Magdaleny Bilskiej-Ciećwierz o powstaniu i organizacji średniowiecznych kapituł kole-

¹ *Dzieje diecezji włocławskiej*, T. 1 *Średniowiecze*, red. A. Radziwiński, Włocławek 2008.

giackich². Na kartach tej pracy badaczka poczyniła wiele istotnych uwag dotyczące średniowiecznych kapituł kruszwickich. Nienajlepiej o kwerendzie przeprowadzonej przez A. Szudrowicza świadczy również nieznaną pracę Witolda Hensla i Aleksandry Broniewskiej o najstarszych dziejach Kruszwicy³ oraz Henryka Rybusa o kolegiacie w Kruszwicy w latach 1514-1531⁴. Nie znał Autor także artykułów Karola Górskiego⁵, Zygmunta Świechowskiego⁶, Zygmunta Sułowskiego⁷, Katarzyny Hewner⁸, Macieja Michalskiego⁹, Lecha Łbika¹⁰, Marka Derwicha¹¹ oraz prac Dariusza Karczewskiego i Dariusza Kurzawy¹², samego Dariusza Kurzawy¹³, Witolda Kujawskiego¹⁴ i Alek-

² M. Biłska-Ciećwierz, *Powstanie i organizacja kapituł kolegiackich metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*, Kraków 2007.

³ W. Hensel, A. Broniewska, *Starodawna Kruszwica. Od czasów najdawniejszych do roku 1271*, Wrocław 1961.

⁴ H. Rybus, *Kolegiata w Kruszwicy w latach 1514-1531*, „Studia Theologica Varsoviensia”, t. 8: 1970, nr 2, s. 119-157.

⁵ K. Górski, *Topografia wczesnośredniowiecznej Kruszwicy*, „Studia Wczesnośredniowieczne”, t. 2: 1953, s. 37-63; idem, *Jeszcze o początkach biskupstwa kruszwickiego*, „Zapiski Historyczne”, t. 31: 1966, z. 4, s. 93-94.

⁶ Z. Świechowski, *Wczesnośredniowieczny warsztat budowlany na przykładzie kolegiaty w Kruszwicy*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” (dalej cyt. KHKM), t. 2: 1954, s. 65-77.

⁷ Z. Sułowski, *Kruszwica i Włocławek. Problem biskupstw na Kujawach i Pomorzu w XI-XII wieku*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL”, t. 20: 1971, s. 21-25.

⁸ K. Hewner, *O datowaniu wczesnośredniowiecznej kolegiaty w Kruszwicy*, KHKM, t. 44: 1996, nr 4, s. 431-436.

⁹ M. Michalski, *Ustanowienie i wczesne dzieje biskupstwa kujawskiego*, „Scripta Minora”, t. 1, red. B. Lapis, Poznań 1996, s. 83-108.

¹⁰ L. Łbik, *Między legendą a historią, czyli o początkach romańskiej kolegiaty świętego Piotra w Kruszwicy*, „Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i Regionu”, t. 2: 1997, s. 91-103.

¹¹ M. Derwich, *Kruszwica-Włocławek-Szpetal. Epizod „kujawski” w dziejach opactwa benedyktynów w Mogilnie*, „Nasza Przeszłość”, t. 96: 2001, s. 263-282.

¹² D. Karczewski, D. Kurzawa, *Czy istniał w Kruszwicy Kościół pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny? Korekta do topografii średniowiecznej Kruszwicy*, „Slavia Antiqua” (dalej cyt. SA), t. 42: 2001, s. 163-169.

¹³ D. Kurzawa, *Monasterium Sancti Petri Crusviciensis. Głos w dyskusji*, SA, t. 44: 2003, s. 167-179. Tam Autor przedstawia stanowiska wielu Autorów i zaopatrza tekst w cenną bibliografię.

¹⁴ W. Kujawski, *Diecezja kruszwicka, jej początki i przeniesienie do Włocławka*, „Studia Włocławskie”, t. 9: 2006, s. 329-341.

sandry Jelińskiej¹⁵. Znajomość tych prac nie tylko wzbogaciłaby pracę A. Szudrowicza o nowe treści, ale uchroniłaby go również przed popełnianiem błędów. Choć za dotarcie do niepublikowanych prac magisterskich Katarzyny Kalinowskiej i Rafała Balkiewicza, należy się Autorowi pochwała, to zaznaczyć należy, że na bazie tych prac wspomniani autorzy przygotowali artykuły które opublikowali następnie w uznanych periodykach naukowych¹⁶. Tych pozycji A. Szudrowicz już niestety nie zna. Poza tym szukając niepublikowanych prac dyplomowych absolwentów UMK, powinien Autor trafić również choćby na pracę D. Kurzawy o wczesnych dziejach kolegiaty kruszwickiej¹⁷. Brakuje wreszcie odwołań do istotnych wyników ostatnich badań archeologicznych przeprowadzonych przy kolegiacie, które przedstawili najpierw Jadwiga Chudziakowa¹⁸ a następnie Marcin Wiewióra¹⁹.

Nieporozumieniem wydaje się być poza tym zestawienie w formie aneksu prałatów i kanoników kruszwickich w oparciu w zasadzie jedynie o pracę Antoniego Fiutaka z 1938 r. Liczba prac poświęconych duchowieństwu kapitulnemu jest na tyle duża, że należałoby uwzględnić wyniki wieloletnich trudnych badań szeregu autorów²⁰.

¹⁵ A. Jelińska, *Odniesienia do liturgii w ustawodawstwie kapituły kruszwickiej w latach 1516-1611*, „Ziemia Kujawska” (dalej cyt. ZK), t. 22: 2009, s. 75-82.

¹⁶ K. Kalinowska, *Kapituła kolegiacka św. Piotra w Kruszwicy w świetle XVI-wiecznych statutów*, „Ateneum Kapłańskie”, t. 131: 1998, z. 1, s. 97-109; R. Balkiewicz, *Prałaci kapituły kolegiackiej w Kruszwicy w drugiej połowie XIV wieku*, ZK, t. 18: 2005, s. 29-50.

¹⁷ D. Kurzawa, *Wczesne dzieje kolegiaty św. Piotra i Pawła w Kruszwicy*, Toruń 2000 (maszynopis pracy magisterskiej w zasobie Archiwum UMK, sygn. 93908).

¹⁸ J. Chudziakowa, *Kolegiata w Kruszwicy-po badaniach archeologicznych przeprowadzonych w latach 1995-1996*, [w:] *Benedyktyńska praca. Studia historyczne ofiarowane o. Pawłowi Szczanieckiemu w 80-rocznicę urodzin*, red. J. A. Spież, Z. Wielgosz, Tyniec-Kraków 1997, s. 129-140.

¹⁹ M. Wiewióra, *Kolegiata w Kruszwicy w świetle najnowszych badań*, [w:] *Osadnictwo i architektura ziem polskich w dobie Zjazdu Gnieźnieńskiego*, red. A. Buko, Z. Świechowski, Warszawa 2000, s. 101-108.

²⁰ Zob. min. prace dotyczące innych średniowiecznych kapituł katedralnych i kolegiackich gdzie odnaleźć możemy biogramy duchownych posiadających również kanonie w Kruszwicy, zob. min. A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej plockiej w XIV i I poł. XV w. Studium prozopograficzne*, t. 1. *Prałaci*, Toruń 1991, t. 2, *Kanonicy*, Toruń 1993; M. D. Kowalski, *Prałaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikaty biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwęk (1320-1382)*, Kraków 1996; M. Czyszak, *Kapituła katedralna*

Zlekceważenie tych wyników oraz fakt, że w swym wykazie A. Szudrowicz zaznacza jedynie daty instalacji danego duchownego na kanonii, względnie jego pierwsze pojawienie się w źródłach z godnością kanonika kruszwickiego, sprawia, że wspomniane zestawienia jest niemal bezwartościowe.

Zamieszczona na końcu książki bibliografia poza tym, że nie zawiera szeregu istotnych pozycji, których Autor po prostu nie zna, a które wyliczyłem powyżej, pozbawiona jest również prac, które Autor wykorzystał w książce jak choćby artykułu Krzysztofa Karczewskiego i Wiesława Sieradzana o prałatach kruszwickiej kapituły kolegiackiej w I. poł. XIV w. (s. 9, przypis 12), książki Waldemara Gałązki o kapitule w Opatowie (s. 11, przypis 27), prac Ludwika Łętowskiego i Jana Korytkowskiego (s. 12, przypis 29-30), Leo Santifaller'a (s. 12, przypis 32, 36), A. Radziwińskiego (s. 12, przypis 33), Kazimierza Doli (s. 12, przypis 38), Juliusa Kothe'go (s. 37, przypis 67), Jacka Maciejewskiego (s. 53, przypis 44), Józefa Szymańskiego (s. 54, przypis 49), Teodora Wierzbowskiego (s. 103, przypis 88), Jana Wąsickiego (s. 153, przypis 59) i Tadeusza Pietrykowskiego (s. 154, przypis 63). Brak w bibliografii również wykorzystanego niemieckiego *Lexikon für Theologie und Kirche* (s. 133) i polskiej *Encyklopedii Katolickiej* (s. 134).

Nie uniknął Autor również pomyłek, niekiedy mocno kompromitujących, polegających na niewłaściwym zapisie nazwisk, tytułów prac, nazw geograficznych, urzędów oraz urzędników. Autorem reguły napisanej dla kanoników był bowiem Chrodegang a nie Chordegang (s. 8). Pracę o kapitule kolegiackiej w Opolu napisał Rudolf Nieszawiec a nie Nieszawiec (s. 13, 108, 203), wreszcie autorką książki o kapitule w Otmuchowie jest Ewa Wólkiewicz, a nie Włókiewicz (s. 12-13), a nawet Włókniewicz (s. 203) jak ośmielił się napisać Autor recenzowanej pracy. Przekręcenia te powtórzone zostały niestety dodatkowo w indeksie osób (s. 204, 209, 213). Błędy znajdujemy również w nie-

w *Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408-1448*, Poznań 2003; L. Poniewoziak, *Prałaci i kanonicy sandomierscy w okresie średniowiecza*, Toruń 2004; idem, *Prałaci i kanonicy wiślicy w okresie średniowiecza*, Lublin 2004; A. Kowalska-Pietrzak, *Prałaci i kanonicy kapituły łęczyckiej do schyłku XV wieku*, Łódź 2004; A. Jabłońska, *Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005; P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozopograficzne 1428-1500*, Poznań 2012.

mieckojęzycznych tytułach prac Leo Santifallera (s. 12, jest „Zusammensetzund” zamiast „Zusammensetzung”), Juluisa Kothege (s. 37, jest „Regirungsbezirks” zamiast „Regierungsbezirks”) oraz pracy zbiorowej o duchowieństwie kapitulnym pod redakcją A. Radziwińskiego (s. 9, 50, 202, jest „wczesnośredniowiecznej” zamiast „wczesnonowoczesnej”). Dwukrotnie błędnie zamiast o Ostrowie nad Gopłem pisze A. Szudrowicz o Ostrowiu nad Gopłem (s. 24, 46). Podobnie zamiast o Kowalu pisze o Kowlu (s. 24, 48). Kilkakrotnie (s. 52, 83, 176), co wyklucza chyba zwykłą pomyłkę, na kartach książki wspomina Autor o precedencji choć zapewne chodziło mu o precedencję²¹. Podobnie rzecz się ma z kanonikiem zobowiązany w danym tygodniu do odprawiania mszy świętych czyli hebdomadariuszem²² niewłaściwie nazywanym przez A. Szudrowicza hebdomariuszem (s. 61-62, 123-125, 129-130). Kilka razy (m.in, na s. 84, 144, 176) pisze wreszcie Autor o kancelariacie podczas gdy bardziej zasadne byłoby pisanie o urzędzie kanclerza bądź kanclerstwie.

Podsumowując, z przykrością należy stwierdzić, że książka A. Szudrowicza jest syntezą nieudaną. Nie spełnia wymogów stawianych zarówno pracom naukowym jak i popularnonaukowym. Brak znajomości wielu istotnych prac oraz bardzo wrywkowa kwerenda źródłowa nie pozwala ocenić pracy A. Szudrowicza wysoko. Wiele zagadnień związanych z funkcjonowaniem kapituły kruszwickiej w różnych okresach historycznych wciąż czeka tym samym na swoich Autorów. Dopiero szereg szczegółowych monografii pozwoli być może kiedyś na powstanie spełniającej wszystkie wymogi syntezy dziejów kapituły kolegiackiej w Kruszwicy.

²¹ Zob. A. Słowikowska, *Precedencja*, [w:] *Encyklopedia Katolicka* [dalej: EK], t. 16, Lublin 2012, szp. 339-340.

²² Zob. B. Zuber, *Hebdomadariusz*, [w:] EK, t. 6, Lublin 1993, szp. 604.